

قنبری هاشم آبادی، بهرام‌علی؛ سید محمد حسن، اشرف؛ قنبری هاشم آبادی، محمدرضا (۱۳۹۱). بررسی ارتباط ادراک از خدا با خودپنداره و خودکارآمدی با توجه به متغیرهای فردی در میان دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد. پژوهش‌های روان‌شناسی بالینی و مشاوره، ۲ (۱)، ۱۸۰-۱۶۵.

بررسی ارتباط ادراک از خدا با خودپنداره و خودکارآمدی با توجه به متغیرهای فردی در میان دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد

دکتر بهرام‌علی قنبری هاشم آبادی^۱، سید محمد حسن اشرف^۲، محمدرضا قنبری هاشم آبادی^۳
تاریخ دریافت: ۹۰/۸/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۱/۶/۲۱

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی چگونگی ادراک خدا در میان دانشجویان دانشگاه فردوسی بود. با استفاده از گروه نمونه ای به حجم ۴۵۵ نفر از دانشجویان دانشگاه فردوسی که به شیوه تصادفی انتخاب شده بودند آزمون های ادراک خدا (لاورنس، ۱۹۹۷)، خودپنداره راجرز (۱۹۵۱) و خودکارآمدی عمومی (نظامی و همکاران، ۱۹۹۶) اجرا گردید. داده ها توسط ضریب همبستگی پیرسون، اسپیرمن و ایتا و آزمون خی دو تحلیل گردید. یافته ها ضمن تایید خصوصیات روانسنجی آزمون ادراک خدا، بین احساس خودکارآمدی و خرده مقیاس های حضور، پذیرش، خیرخواهی، تاثیر و کل نمره ادراک خدا ارتباط معنی دار یافته شد. بین خودپنداره و خرده مقیاس های حضور، چالش، پذیرش، خیرخواهی، تاثیر، مشیت و کل نمره ادراک خدا ارتباط معنی دار نشان داد. نتایج همچنین بیان کرد که بین ادراک خدا و وضعیت مذهبی خانواده ارتباط معنی داری وجود دارد. نتایج این پژوهش همچنین نشان داد ادراک خدا با خودپنداره و احساس خودکارآمدی، دو متغیر مهم روانی، در ارتباط است.

کلید واژه ها: ادراک خدا - خودپنداره - خودکارآمدی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱دانشیار گروه روان‌شناسی دانشگاه فردوسی مشهد - ایمیل؟

^۲کارشناس ارشد روانسنجی

^۳دانشجوی کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی واحد بین المللی دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه

كُنْتُ كَنْزاً مَخْفِيًّا فَاجَبَيْتُ بَانَ اَعْرَفَ فَخَلَقْتُ النَّاسَ لِكِي اَعْرَفَ؛ من گنجی پنهان بودم و دوست داشتم شناخته شوم، پس آدمی را آفریدم تا مرا بشناسد. (حدیث قدسی به نقل از رجائی بخارائی، ۱۳۶۴، ص ۵۹۴)

"ادراک خدا" (تصویر خدا)^۱ یک مدل کارکردی درون روانی است که فرد، "خدا" را بدان گونه و در آن قالب متصور می‌شود. ادراک خدا می‌تواند نشان دهنده درجه رشد یافتگی استدلال اخلاقی و میزان بلوغ روانی و در نگاهی ژرف‌تر تمامیت شخصیت فرد باشد (گاتیس^۲، ۲۰۰۱). ادراک خدا یک الگوی شناختی-عاطفی است که از طریق نخستین ارتباطات کودک با افراد مهم زندگی و مراقبش شکل گرفته و در سرتاسر زندگی همگام با رشد و بلوغ روانی فرد، بارها و بارها تجدید می‌گردد. این الگو جهت‌گیری، رفتار و احساس فرد در ارتباط با خدا را هدایت می‌کند. به همین خاطر ادراک خدا مجموعه ای منسجم از آخرین سطح ادراکی فرد در مسائل انتزاعی و امور ماورایی است (هرتل^۳، ۱۹۹۵).

این مفهوم در مکتب روانشناسی روابط موضوعی (روابط شیء^۴) ریشه دارد. شروع علمی (از حیث علم روانشناسی) این مفهوم با انتشار کتاب وینیکات^۵ "موضوعات تحولی و پدیدارهای تحولی"^۶ و جدایی این مفهوم از مفاهیم الهی انجیلی- مسیحی بوده است (سنت کلر^۷، ۲۰۰۰). ادراک فرد از خدا می‌تواند نشان دهنده تحول شناختی و میزان رشد اخلاقی فرد باشد. این متغیر روانی حکایت از کیفیت ارتباط با خدا دارد که یکی از مهم‌ترین ارتباطات فرد بوده و بررسی آن می‌تواند کیفیت دیگر ارتباطات مهم زندگی روانی فرد را به ما بشناساند (لاندرین^۸، ۱۹۹۶). همچنین در صورتی که صحبت از شناخت افراد و شخصیت ایشان به میان باشد و بخواهیم سازه ای روانی انتخاب کنیم تا با بررسی آن به بسیاری از خصایص روانی افراد پی ببریم، آنگاه ادراک فرد از خدا و تصویری که به آن دست یافته، بسیار مهم است (لاورنس^۹، ۱۹۹۷).

ادراک خدا یک مفهوم روانی مهم و محوری است و با مشاهده میزان و نحوه پیشرفت آن می‌توان میزان پیشرفت ذهن بشر را دریافت. مفهوم خدایان به مثابه موجوداتی فوق بشری و برخوردار از نیروهایی

^۱ Image of God

^۲ Gattis

^۳ Hertel

^۴ Object relations theory

^۵ Winnicott

^۶ Transitional Objects and Transitional Phenomena

^۷ St. Clair, Michael

^۸ Lundin

^۹ Lawrence

که از نظر کمی و کیفی دور از دسترس اند در طول تاریخ به تدریج قوام یافته است (فریزر^۱، ۱۹۹۴، ص ۱۳۱). گورساج (۱۹۶۸) اعتقاد دارد که انگاره ذهنی از خدا خیلی پیچیده تر و از لحاظ روان‌شناسی با معنی تر از آن چیزی است که با ارزیابی‌های مکرر درجات اعتقاد مذهبی به دست آید. بر این اساس مطالعه ادراک افراد از خدا می‌تواند، بیشتر از متغیر میزان مذهبی بودن، نشان از میزان بلوغ ذهنی و رسش روانی ایشان باشد. همچنین ادراک خدا با دیگر متغیرهای روانی ارتباط دارد. تحقیقات نشان می‌دهد که انگاره ذهنی مثبت به خدا داشتن و ارتباط نزدیک با خداوند را حفظ کردن موجب افزایش سلامت روان می‌شود (بنسون، ۱۹۹۶؛ کریستی، ۱۹۹۸؛ ایستربروک، ۱۹۹۹؛ الیسون و لیون، ۱۹۹۸؛ فانیولی، ۱۹۹۷). نتایج تحقیق صادقی (۱۳۸۴) نشان داد تفاوت تمام زیرمقیاس‌های آزمون تصور از خدا در روش‌های تربیتی و تفاوت زیرمقیاس‌های «تأثیرپذیری» و «مشیت الهی» در دو گروه از والدین، به تفکیک معنادار می‌باشد. اما تفاوت زیرمقیاس‌های تصور از خدا در تعامل «روش‌های تربیتی» و دو گروه والدین (والدینی که در تربیت دینی فرزندانشان تلاش داشتند و والدینی که در تربیت فرزندانشان تلاش نداشتند) معنادار نمی‌باشد. نتایج پژوهش رسول زاده طباطبایی، نصیرزاده و خوشبخت (۱۳۸۶) نشان داد که ادراک کودکان از ویژگی‌های زنانه مادر می‌تواند به گونه‌ای مثبت، ادراک آنان را از ویژگی‌های زنانه خداوند، پیش‌بینی نماید. از سوی دیگر برای پیش‌بینی ادراک کودک از ویژگی‌های مردانه خداوند ویژگی‌های زنانه پدر متغیر مناسبی به نظر می‌رسد.

نتایج پژوهش حدادی کوهسار و غباری بناب (۱۳۸۷) نشان داد که: (۱) میانگین افکار پارانوئیدی در زنان نسبت به مردان و در دانشجویان متأهل نسبت به افراد مجرد کمتر است و میانگین نمرات زنان در عوامل مذهبی سنتی بیشتر از مردان و میانگین نمرات افراد متأهل در عوامل مذهبی سنتی، الوهیت‌پنداری بیشتر از دانشجویان مجرد می‌باشد. (۲) بین افکار پارانوئیدی و بعد انتقام‌گیر در مقیاس مفهوم ذهنی از خدا همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد. (۳) نتایج تحلیل واریانس مربوط به رگرسیون چندگانه نشان داد که ۳۱٪ واریانس تغییرات در افکار پارانوئیدی از روی متغیرهای کیفیت دلبستگی و انگاره ذهنی از خدا (بعد انتقام‌گیر پنداری) قابل تبیین است. جوادزاده شهشهانی (۱۳۸۹) با بررسی و مقایسه تصور از خدا، معنویت و وضعیت هویت در جوانان ۲۴ تا ۳۰ ساله بهنجار و سوء مصرف‌کننده مواد مخدر به این نتیجه رسید که پرداختن به مسایل معنوی مانند باور به خدا و داشتن ارتباط با او و داشتن معنا و هدف در زندگی می‌تواند مانع بروز رفتار پرخطر سوء مصرف مواد مختلف شود. همچنین پژوهش حدادی کوهسار و غباری

^۱ Frazer

بناب (۲۰۱۱) نشان دهنده تأثیر مثبت ادراک خدا بر سلامت روان والدین کودکان عقب مانده بود. هارمز (۱۹۴۴) به سه مرحله در تحول مفهوم خداوند اشاره می‌کند. نخست، مرحله (۶ - ۳ سال) که کودکان در این مرحله تفاوت ناچیزی بین خداوند و فرشتگان ادراک می‌کنند (فرشته پنداری). هارمز، معتقد است به تدریج و با گسترش ظرفیت شناختی، تصویری که در ذهن خود از خداوند نقاشی کرده است، عینی تر می‌شود و شباهت بیشتری به انسان‌ها پیدا می‌کند. او این مرحله را که در کودکان ۶ تا ۱۱ سال دیده می‌شود، مرحله واقع بینی می‌نامد و معتقد است کودکان در این مرحله برای معرفی خداوند به دیگران، به راحتی از سمبل‌های مذهبی استفاده می‌کنند. در آخرین مرحله شکل‌گیری مفهوم خداوند در انسان، که مرحله فردگرایانه نامیده می‌شود و در نوجوانان به چشم می‌خورد، نوجوانان منحصراً بر سمبل‌های مذهبی تکیه نمی‌کنند، بلکه رویکردی فردی در مورد خداوند اتخاذ می‌نمایند که نتیجه آن پیدایش برداشت‌ها و ادراکات بسیار متفاوتی از مفهوم خدا در یک فرد نسبت به فرد دیگر است. در پژوهش دکنچی^۱ (۱۹۶۵) بر کودکان و نوجوانان ۱۴ - ۷ ساله کاتولیک تداعی آزاد کلماتی مانند خدا بررسی شد. تحلیل پاسخ‌ها، وجود سه مرحله را در تحول مفهوم خداوند تأیید می‌نمود. دکنچی، معتقد است که کودکان ۸ - ۷ تا ۱۱ سال، غالباً رویکردی اسناد گونه در مورد خداوند اتخاذ می‌کنند. به این صورت که در این کودکان، خدا به صورت مجموعه‌ای از صفات تلقی می‌شود که این صفات، بیشتر ماهیت انسان گونه دارند (مانند صدای مهیب یک روح). ضمناً، در این مرحله مفهوم خدا از سایر سازه‌های مذهبی، نسبتاً مستقل است. سرانجام در سن حدوداً ۱۴ سالگی تغییرات بیشتری شروع به رخ دادن می‌نماید. معمولاً، در نوجوانان، تمرکز بر قائل بودن ویژگی‌های انسانی برای خداوند ناپدید می‌شود و برداشت نوجوانان از مفهوم خدا انتزاعی تر می‌گردد، آنها گرایش دارند تا در بیان مفهوم خداوند مؤلفه‌های ارتباطی و وابستگی با خداوند را منعکس نمایند (مثل عشق، مهربانی، ایمان و توکل) که از درون فرد و نه از ویژگی‌های توصیفی در گیر او، ناشی می‌شود.

ارتباط بین انگاره ذهنی منفی از خدا (تصور خدا به عنوان نیروی انتقام‌گیر و خشمگین) و افکار پارانوئیدی نیز نشان داده شده است (آرین دل و اتما، ۱۹۸۶). رابرتز (۱۹۸۹) در پژوهش خود همخوانی بین تصویر خدا و تصور خویشتن را گزارش کرد. کودکانی که از خودپنداره مثبت تری برخوردارند، در ذهن خود تصویر پروردگاری مهربان را نقاشی می‌کنند و برعکس خدایی غضبناک و طردکننده با عزت نفس پایین در کودکان همخوانی داشت. کیرکپاتریک و شیور^۲ (۱۹۹۲) با گسترش تئوری دلبستگی بالبی به

^۱ Deconchy^۲ Kirkpatrick, L. A. and P. R. Shaver.

حیطه مذهب، تأکید نمودند که تئوری دلبستگی بالبی ممکن است چارچوب ادراکی مفیدی بر ای فهم تفاوت های فردی کودکان در ادراک مفهوم خدا، مهم زندگی کودک با مفهوم خدای کودکان، مرتبط می شود. تصورات ذهنی که کودک از خود و سایر افراد با اهمیت زندگی خود دارد، ادراک و رفتارهای کودک را در موقعیت های تازه و روابط تازه کنترل می کند. یعنی، این تصورات، رابطه کودک با خدا را تابع خود می سازند. نتایج پژوهش گلکه^۱ (۱۹۹۴) نشان داد ادراک خدا در میان دانشجویان مصرف کننده الکل منفی تر از دانشجویان غیر مصرف کننده بود. عزت نفس دانشجویان با ادراک خدای ایشان در ارتباط بود و به همان میزان که ادراک خدای ایشان مثبت تر بود میزان عزت نفسشان هم بیشتر بود. هرل و دوناهی (۱۹۹۵) در آزمودنی های شان گرایش محکمی برای ادراک خداوند به عنوان مظهر عشق و مهربانی (مادرانه) و نه به عنوان منبع قدرت و اقتدار (پدرانه) یافتند. و پیشنهاد دادند مادران نقش مهمی در مفهوم خدای کودکان بخصوص در دخترها ایفا می کند. یک بررسی نیز نشان داد که معلمان ممکن است در تحول مفهوم خدای کودکان مهم تر از والدین باشند. دی روز، میدیما و ایدیما (۲۰۰۱) گزارش کردند کودکان کلدکستانی که رابطه نزدیک تری با مربی شان داشتند خداوند را مهربان تر ادراک می کردند. یافته های تحقیق جونکه و همکاران (۲۰۰۲) نشان داد به همان میزان که اختلال شخصیت جدی تر می شد، تصویر فرد از خدا نیز منفی تر می گردید. نتایج تحقیق حاضر وجود رابطه ای قوی و معکوس را میان ادراک خدا و اختلالات روانی پیشنهاد نمود. همچنین نتایج بررسی بیشتر بیماران نشان داد تصویر منفی از خدا بیشتر با اختلالات روانی محور ۱ و ۳ از DSM ارتباط معکوس دارد.

این طور به نظر می رسد که صفاتی مانند مهربان، دور و غیرقابل دسترس، کیفی دهنده یا طردکننده که فرد آن را به خداوند نسبت می دهد، می تواند بر مفهوم خدای کودکان دلالت داشته باشد (دی روز؛ میدیما؛ و ایدیما، ۲۰۰۴). نتایج مطالعه شرایبر و کنتاکی^۳ (۲۰۰۹) نشان داد که به اندازه ای که ادراک خدای زنان مبتلا به سرطان سینه، بالغانه تر و مثبت تر بود به همان میزان سرعت بهبودی در ایشان سریعتر بوده و توانایی های غلبه بر استرس، اضطراب و ترس در ایشان بیشتر بود و ادراک خدا می تواند متغیر مهمی در میزان امید به بهبودی باشد. نتایج پژوهش بومان^۴ (۲۰۰۹) ادراک خدا را به عنوان عامل زیربنایی وحدت شخصیت نوجوان معرفی نمود. اوکوزی^۵ (۲۰۱۰) به این نتیجه رسید که دلبستگی به خدا پیش بینی

^۱ Golke, Jill.

^۲ De Roos, S. A., Miedema, S. and Iedema, J.

^۳ Schreiber, Judith Anne & Kentucky, Lexington.

^۴ Baumann

^۵ Okozi

کننده سلامت روان است. براساس مطالعات فوق‌الذکر مسئله اصلی این پژوهش بررسی توزیع متغیر یاد شده و ارتباط آن با متغیرهای خودکارآمدی و خودپنداره در دانشجویان، به عنوان یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی، بود.

فرضیه‌های پژوهش:

- با توجه به مقدمات گفته شده، فرضیه‌های این پژوهش بدین شرح تدوین شده‌اند:
- سطح خودکارآمدی افراد با ادراک خدا ارتباط دارد.
- سطح خودپنداره افراد با ادراک خدا ارتباط دارد.
- متغیرهای زندگینامه‌ای و دیگر متغیرها با ادراک خدا ارتباط دارد.
- در میان گروه‌های مختلف جنسیتی، وضعیت تاهل و تحصیلی دانشجویان از نظر ادراک خدا تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

روش:

با توجه به آزمون آماری، اندازه اثر^۱ متوسط، آلفای ۰/۰۵ و توان ۰/۸۰، حجم گروه نمونه با استفاده از نرم افزار G*Power ۴۲۵ نفر برآورد شد، که با توجه به احتمال عدم پاسخدهی، از نمونه‌ای ۴۵۵ نفری (۳۶۳ زن و ۹۲ مرد) از دانشجویان دانشگاه فردوسی که در سال ۱۳۹۰ در تمامی مقاطع تحصیلی (کارشناسی ۳۸۴، کارشناسی ارشد ۵۱ و دکتری ۲۰ نفر؛ ۳۹۴ نفر مجرد و ۶۱ نفر متأهل) مشغول به تحصیل بودند (سن $23/3 \pm 21/74$) استفاده شد. نمونه مذکور به شیوه نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردید. همچنین جهت تعیین میزان اعتبار ملاکی پرسشنامه ادراک خدا و لزوم مقایسه آن با آزمونی دیگر، تعداد ۶۰ دانشجو (۵۲ زن و ۸ مرد) که به شیوه تصادفی انتخاب شدند (کارشناسی ۴۱، کارشناسی ارشد ۱۴ و دکتری ۵ نفر؛ ۵۲ نفر مجرد و ۸ نفر متأهل) مورد استفاده قرار گرفتند.

آزمون سنجش ادراک خدا گرلیلی (به نقل از لاورنس، ۱۹۹۷)، یک آزمون ۷۲ سوالی است که دارای ۶ خرده‌آزمون (هریک ۱۲ سوال) بوده و پاسخ دهندگان پاسخ‌های خود را به شکل لیکرت چهارتایی می‌دهند. پایایی آزمون ادراک خدا توسط سازندگان بدین قرار گزارش شده: خرده‌مقیاس حضور ۰/۹۴، خرده‌مقیاس چالش ۰/۸۶، خرده‌مقیاس پذیرش ۰/۹۰، خرده‌مقیاس خیرخواهی ۰/۹۱، خرده‌مقیاس تاثیر ۰/۹۲ و خرده‌مقیاس مثبت ۰/۹۲ و پایایی کل ۰/۹۱. خرده‌آزمون‌های این آزمون بدین شرح‌اند:

^۱ effect size

۱. حضور^۱: آیا خداوند اینجا حضور دارد؟ ۲. چالش^۲: آیا خدا می خواهد من رشد و پیشرفت کنم؟ ۳. پذیرش^۳: آیا من شایسته دوست داشته شدن از جانب خداوند هستم؟ ۴. خیرخواهی^۴: آیا خداوند همانند کسانی است که مرا دوست ام می دارند و آنچه برای من بهتر است را برایم می خواهند؟ ۵. تاثیر^۵: من تا چه حد می توانم بر خداوند و خواست او تاثیر بگذارم؟ ۶. مشیت^۶: خداوند تا حد توان تاثیر گذاردن بر مرا دارد؟

آزمون خودکارآمدی عمومی دارای ۱۰ سوال است که به صورت طیف لیکرت چهار تایی پاسخ داده می شود. این مقیاس توسط شوارترز و جورشلیم (۱۹۷۹) ساخته شد. این مقیاس توسط نظامی و همکاران (۱۹۹۶) به فارسی ترجمه و در مطالعات مختلفی هنجار یابی و اعتبار سنجی شده بود که ضرایب آلفای کرونباخ در مطالعه رجیبی ۰/۸۲ و در مطالعه معینی ۰/۸۱ بود.

آزمون خودپنداره راجرز دارای ۱۰۰ گویه دو بُعدی بوده که متغیر خودپنداره به صورت طیف لیکرت هفت تایی می سنجد. این آزمون (راجرز، ۱۹۵۱) برای تعیین خودپنداره مثبت و منفی به کار می رود. پاشا، نادری و اکبری (۱۳۸۸) در پژوهش خود، پایایی آزمون خودپنداره را با استفاده از روش دو نیمه کردن (تصیف) و آلفای کرونباخ، برای فرم الف برابر با ۰/۷۹ و برای فرم ب برابر با ۰/۷۵ به دست آوردند، همچنین در پژوهش رقیبی و میناخوانی (۱۳۹۰) آلفای کرونباخ برای فرم الف برابر با ۰/۶۹ و برای فرم ب برابر ۰/۶۰ به دست آمد.

همچنین به همراه آزمون های استاندارد یاد شده، جهت بررسی متغیرهای دموگرافیک از پرسشنامه محقق ساخته استفاده گردید. سوالات مربوط به مذهبی بودن، وضعیت اقتصادی و نماز خواندن به شرح ذیل بود:

- کدام عبارت درباره شدت مذهبی بودن خانواده شما صحیح است؟
کاملاً مذهبی تا حدودی مذهبی تا حدودی غیرمذهبی کاملاً غیرمذهبی
- کدام عبارت درباره وضعیت اقتصادی خانواده شما صحیح است؟
کاملاً ثروتمند تا حدودی ثروتمند متوسط تا حدودی فقیر کاملاً فقیر
- آیا نماز می خوانید؟

¹ presence
² challenge
³ acceptance
⁴ benevolence
⁵ influence
⁶ providence

همواره می‌خوانم فقط گاهی نمی‌خوانم گاه‌گاه می‌خوانم هرگز نمی‌خوانم
جهت جمع آوری داده‌ها با توزیع پرسشنامه‌ها در میان گروه نمونه، ارائه توضیحات لازم در خصوص ماهیت و هدف پژوهش، همکاری ایشان جلب گردیده و اطلاعات لازم جمع آوری گردید.

یافته‌ها

جهت هنجاریابی آزمون ادراک خدا، پس از ترجمه، با استفاده از گروه نمونه‌ای به حجم ۴۵۵ نفر اقدام گردید. نام خرده‌مقیاس‌های آزمون به همراه سوالات هریک در جدول ذیل آمده است؛

جدول ۱-۱ سوالات خرده‌مقیاس‌های آزمون ادراک خدا

نام مقیاس	سوالات
حضور	۷۰-۶۴-۶۳-۶۱-۵۴-۳۰-۲۴-۲۳-۲۰-۱۷-۱۵-۶
چالش	۷۱-۶۸-۶۲-۵۵-۴۸-۴۵-۳۶-۳۲-۲۹-۲۷-۱۲-۱۱
پذیرش	۷۲-۵۲-۴۳-۳۴-۲۶-۲۵-۱۹-۱۶-۹-۷-۵-۳
خیرخواهی	۶۷-۵۶-۵۳-۵۱-۴۶-۴۲-۴۱-۳۳-۲۸-۲۲-۱۳-۲
تاثیر	۶۹-۶۶-۵۸-۴۷-۴۴-۴۰-۳۷-۳۱-۱۸-۱۴-۴-۱
مشیت	۶۵-۶۰-۵۹-۵۷-۵۰-۴۹-۳۹-۳۸-۳۵-۲۱-۱۰-۸

در پژوهش حاضر جهت سنجش پایایی آزمون از روش‌های آلفای کرونباخ، تنصیف (دو روش اسپیرمن - براون و گاتمن) و دو نیمه کردن استفاده شد که نتایج هریک در جدول ذیل به تفکیک نمایش داده شده است؛

جدول ۱-۲ ضرایب پایایی آزمون

مقدار	ضریب پایایی
۰/۷۲	آلفای کرونباخ
۰/۷۳	اسپیرمن براون
۰/۷۵	گاتمن
۰/۶۲	همبستگی بین دو نیمه آزمون
۷۲	تعداد سوال

ضریب آلفای کرونباخ به دست آمده برابر با ۰/۷۲ می‌باشد. ضریب پایایی حاصل از تنصیف نیز بر اساس هر دو روش اسپیرمن - براون و گاتمن محاسبه شد که مقدار آن ۰/۷۳ و ۰/۷۵ به دست آمد که

نشان دهنده پایایی مناسب این پرسشنامه است. همچنین همبستگی بین دو نیمه آزمون ۰/۶۲ به دست آمد که قابل قبول و نشان دهنده پایایی مطلوب آزمون است.

جهت تعیین میزان اعتبار ملاکی پرسشنامه ادراک خدا از یک آزمون معتبر دیگر با نام آزمون تصور از خدا که دارای ۲۷ سؤال و ضریب آلفایی برابر با ۰/۸۹ بود (علوی، ۱۳۸۵؛ به نقل از نوید تست، تاریخ انتشار نامعلوم) استفاده شد. پرسشنامه تصور از خدا به صورت لیکرت پنج تایی نمره گذاری می شود. هر دو آزمون بر روی ۶۰ نفر از آزمودنی ها اجرا شد. نتایج این اجرا در جدول ذیل آمده است.

جدول ۳-۱ ضریب اعتبار ملاکی

آزمون ها	میانگین	انحراف معیار	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
آزمون ادراک خدا	۱۷۷/۵۳	۴۱/۱۷	۰/۶۱	۰/۰۰۰
آزمون تصور از خدا	۷۱/۲۳	۴/۶۹		

همانگونه که جدول فوق نشان می دهد، بین این دو گروه از نمرات ضریب همبستگی پیرسون محاسبه شده که مقدار آن (۰/۶۱) به دست آمد. این مقدار در سطح ($P < ۰/۰۰۰$) معنی دار می باشد. بنابر نتایج جدول فوق می توان گفت آزمون ادراک خدا از اعتبار روایی برخوردار است.

در ادامه بنابر اهداف تحقیق نمرات هنجار بر اساس گروه نمونه که توصیف آن در اوایل این گزارش آمده است، برآورد و گزارش شد. بر اساس ۱۵۸ نمره خامی (تعداد طبقات نمرات) که در گروه نمونه به دست آمده نمرات هنجاری Z و نمرات هنجاری T گزارش شده است.

جدول ۴-۱ خلاصه نتایج نمرات هنجاری

نمرات	میانگین	میانه	مد	انحراف معیار	دامنه تغییرات	مینیمم	ماکسیمم
نمرات خام	۱۷۶/۲۱	۱۷۷/۰۰	۱۳۵/۰۰	۴۵/۵۱	۱۷۶/۰۰	۷۴/۰۰	۲۵۰/۰۰
نمرات Z	۰	۰/۰۲۳	- ۰/۹	۱	۳/۸۷	- ۲/۲۴	۱/۶۳
نمرات T	۵۰	۵۰/۲۳	۴۱/۰۰	۱۰	۳۸/۶۷	۲۷/۶۰	۶۶/۲۷

فرضیه اول تحقیق حاکی از آن بود که سطح خودکارآمدی افراد با نحوه ادراک خدا ارتباط دارد. جهت بررسی این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج به تفکیک خرده آزمون ها در جدول ذیل گزارش شده است:

جدول ۵-۱ خلاصه نتایج ضریب همبستگی پیرسون مربوط به متغیر سطح خودکارآمدی و ادراک خدا

متغیرها	ضریب همبستگی	تعداد	سطح معناداری
خودکارآمدی - حضور	۰/۴۴	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودکارآمدی - چالش	۰/۲۱	۴۵۵	۰/۱۸
خودکارآمدی - پذیرش	۰/۵۶	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودکارآمدی - خیرخواهی	۰/۶۰	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودکارآمدی - تاثیر	۰/۴۸	۴۵۵	۰/۰۰۷
خودکارآمدی - مشیت	۰/۱۸	۴۵۵	۰/۲۳
خودکارآمدی - کل	۰/۵۳	۴۵۵	۰/۰۰۳

همان گونه که نتایج جدول فوق نشان می‌دهد، با توجه به $r = 0/44$ و $p = 0/000$ ، $r = 0/56$ و $p = 0/000$ ، $r = 0/60$ و $p = 0/000$ ، $r = 0/48$ و $p = 0/007$ ، $r = 0/18$ و $p = 0/23$ و $r = 0/53$ و $p = 0/003$ بین احساس خودکارآمدی و خرده مقیاس های حضور، پذیرش، خیرخواهی، تاثیر و کل نمره ادراک خدا ارتباط معنی دار وجود دارد. و با توجه به $r = 0/21$ و $p = 0/18$ و $r = 0/18$ و $p = 0/23$ بین دو متغیر احساس خودکارآمدی و خرده مقیاس های چالش و مشیت ارتباط معنی داری وجود ندارد.

فرضیه دوم تحقیق حاکی از آن بود که سطح خودپنداره افراد با نحوه ادراک خدا ارتباط دارد. جهت بررسی این فرضیه از ضریب همبستگی پیرسون استفاده گردید. نتایج به تفکیک خرده آزمون ها در جدول ذیل گزارش شده است:

جدول ۶-۱ خلاصه نتایج ضریب همبستگی پیرسون مربوط به متغیر خودپنداره و ادراک خدا

متغیرها	ضریب همبستگی	تعداد	سطح معناداری
خودپنداره - حضور	۰/۴۷	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودپنداره - چالش	۰/۵۵	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودپنداره - پذیرش	۰/۶۱	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودپنداره - خیرخواهی	۰/۵۳	۴۵۵	۰/۰۰۰
خودپنداره - تاثیر	۰/۳۹	۴۵۵	۰/۰۰۸
خودپنداره - مشیت	۰/۴۳	۴۵۵	۰/۰۰۶
خودپنداره - کل	۰/۵۹	۴۵۵	۰/۰۰۰

همان گونه که نتایج جدول فوق نشان می دهد، با توجه به $r = 0/47$ و $p = 0/000$ و $r = 0/55$ و $p = 0/000$ و $r = 0/61$ ، $p = 0/000$ و $r = 0/53$ و $p = 0/000$ و $r = 0/39$ ، $p = 0/008$ و $r = 0/43$ و $p = 0/006$ و $r = 0/59$ و $p = 0/000$ بین خودپنداره و خرده مقیاس های حضور، چالش، پذیرش، خیرخواهی، تاثیر، مشیت و کل نمره ادراک خدا ارتباط معنی دار وجود دارد.

فرضیه سوم تحقیق حاکی از آن بود که متغیرهای زندگی نامه ای و فردی با نحوه ادراک خدا ارتباط دارد. جهت بررسی این فرضیه از ضرایب همبستگی پیرسون، اسپیرمن و ایتا استفاده گردید. نتایج در جدول ذیل گزارش شده است:

جدل ۷-۱ خلاصه نتایج ضرایب همبستگی مربوط به متغیرهای دموگرافیک و ادراک خدا

معنی داری	مقدار همبستگی	نوع همبستگی	تعداد	
0/57	0/16	پیرسون	455	ادراک خدا - سن
0/24	0/31	اسپیرمن	455	ادراک خدا - مقطع تحصیلی
0/46	0/14	ایتا	455	ادراک خدا - جنسیت
0/34	0/21	ایتا	455	ادراک خدا - وضعیت تاهل
0/14	0/32	اسپیرمن	455	ادراک خدا - نماز خواندن
0/000	0/49	اسپیرمن	455	ادراک خدا - شدت مذهبی بودن خانواده
0/12	0/34	اسپیرمن	452	ادراک خدا - وضعیت اقتصادی خانواده

همانگونه که نتایج جدول فوق نشان می دهد با توجه به $r = 0/16$ و $p = 0/57$ ، $r = 0/31$ و $p = 0/24$ ، $r = 0/14$ و $p = 0/46$ و $r = 0/21$ و $p = 0/34$ ، $r = 0/32$ و $p = 0/14$ و $r = 0/34$ و $p = 0/12$ بین ادراک خدا و متغیرهای سن، مقطع تحصیلی، جنسیت، وضعیت تاهل، نماز خواندن و وضعیت اقتصادی خانواده ارتباط معنی دار وجود ندارد و نیز با توجه به $r = 0/49$ و $p = 0/000$ بین ادراک خدا و وضعیت مذهبی خانواده ارتباط معنی داری وجود دارد.

فرضیه چهارم تحقیق بیان می کرد که در میان توزیع های مختلف جنسیتی، وضعیت تاهل و تحصیلی دانشجویان از نظر ادراک خدا تفاوت معنی داری وجود دارد. جهت بررسی این فرضیه از آزمون خی دو استفاده گردید. نتایج در جدول ذیل گزارش شده است:

جدول ۸-۱ خلاصه نتایج آزمون خی دو مقایسه ادراک خدا در گروه‌های مختلف

متغیر	درجه آزادی	خی دو	سطح معناداری
جنسیت	۱	۱/۳۱	۰/۶۴
وضعیت تاهل	۱	۲/۲۴	۰/۴۷
مقطع تحصیلی	۲	۰/۹۵	۰/۸۷

همانگونه که نتایج جدول فوق نشان می‌دهد با توجه به $\chi^2 = 1/31$ ، $p = 0/64$ ، $\chi^2 = 2/24$ ، $p = 0/47$ و $\chi^2 = 0/95$ ، $p = 0/87$ میان گروه‌های فوق از نظر توزیع متغیر ادراک خدا تفاوت معناداری وجود ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد خرده آزمون‌های آزمون ادراک خدا و آزمون خودپنداره ارتباط معنی دار دارند. این یافته نشان دهنده تاثیر متقابل و انکار ناپذیر ادراک خدا و خودپنداره در افراد است. یعنی به همان نسبت که خودپنداره افراد مثبت تر می‌گردد به همان میزان ادراک ایشان از خدا نیز متعالی تر می‌شود و بالعکس. بر این اساس می‌توان پیشنهاد داد ادراک خدا زیربنای خودپنداره افراد است. این یافته همسو بود با نتایج پژوهش رابرتز (۱۹۸۹). یافته دیگر این پژوهش وجود ارتباط معنی دار احساس خودکارآمدی با ادراک خدا و نیز ارتباط معنی دار خرده مقیاس‌های حضور، پذیرش، خیرخواهی و تاثیر با احساس خودکارآمدی است. این یافته در تایید تاثیر سازنده ادراک خدا بر شکوفایی و فعلیت توانایی‌های فرد است. یعنی به همان میزان که افراد حضور خداوند در زندگی، پذیرش و دوست داشته شدن توسط خدا و اعتماد به خیرخواهی و تاثیر خداوند بر خود را ادراک می‌نمایند احساس توانایی و کارآمدی در موقعیت‌های مختلف در ایشان افزایش می‌باید. در بخش دیگری از این پژوهش ضمن تایید پایایی و اعتبار قابل قبول آزمون ادراک خدا، میانگین آن در دانشجویان دانشگاه فردوسی ۱۷۶/۲۱ با انحراف معیار ۴۵/۵۱ به دست آمد.

از نتایج جالب این پژوهش عدم ارتباط معنی دار ادراک خدا با متغیرهای زندگی‌نامه ای همچون سن، جنسیت، مقطع تحصیلی، وضعیت تاهل، وضعیت اقتصادی خانواده و وضعیت نماز خواندن شرکت کنندگان بود. دلیل این امر را می‌توان به عمیق و پیچیده تر بودن ادراک خدا از متغیرهای مذکور مربوط دانست (گورساج، ۱۹۶۸). در خصوص متغیر سن که در تحقیقات پیش از این نشان داده شده بود که در

ارتباط با متغیر ادراک خداست باید گفت از آنجا که گروه نمونه تحقیق حاضر از ۱۸ تا ۳۰ سال سن داشته اند، مقاطع حساس تر و تاثیر گذار بر ادراک خدا را طی نموده و متغیر سن فاقد توان لازم برای تبیین پراکندگی ادراک خدا بوده است که به معنی دار نشدن ارتباط این دو انجامیده (دی روز؛ میدیما؛ و ایدیما، ۲۰۰۱). معنی داری بودن ارتباط ادراک خدا و وضعیت مذهبی خانواده افراد و این که هرچه بر شدت مذهبی بودن خانواده افراد افزوده می گردد، تصویر مثبت تری از خدا در ایشان ایجاد می گردد، می تواند به عنوان تایید اکتسابی بودن ادراک خدا در نظر گرفته شود. این یافته همسو بود با نتایج مطالعه لاورنس (۱۹۹۷).

بر این اساس باید ادراک خدا را سازه ای روانی به حساب آوریم که گرچه با سازه های روانی دیگر همچون احساس خودکارآمدی و خودپنداره در ارتباط است اما از متغیرهای دموگرافیک تاثیر و تاثر چندانی ندارد. ادراک خدا می تواند در تحقیقات روان شناسی رشد، آسیب شناسی روانی و نیز روان درمانی به عنوان یک متغیر محوری و نیز نقطه ورود، جایگاه مهمی داشته باشد که این به ادامه پژوهش ها در این حوزه بستگی دارد.

مهم ترین محدودیت این پژوهش عدم وجود آزمون ادراک خدا، منطبق با هنجارهای فرهنگی - مذهبی جامعه ما و الهیت اسلامی - ایرانی بود. گرچه متغیر ادراک خدا را می توان یک متغیر جهانی به حساب آورد اما ابعاد ملی و نیز تاثیر اکتساب بر آن را نباید از نظر دور داشت.

منابع:

- احمدی، خدابخش. (۱۳۷۶). خودشناسی در روانشناسی. تهران. مؤسسه فرهنگی میکان.
- براندن، ناتانیل. (۱۳۷۱). روانشناسی حرمت نفس. ترجمه جمال هاشمی. تهران: نشر انتشار.
- پروین، لارنس ای. (۱۳۷۴). روانشناسی شخصیت. ترجمه محمد جعفر جوادی و پروین کدیور. تهران: انتشارات رسا.
- پورافکاری، نصرت الله. (۱۳۸۲). فرهنگ جامع روانشناسی و روانپزشکی (چاپ چهارم). تهران، فرهنگ معاصر

- جوادزاده شهشهانی، افسانه. (۱۳۸۹). بررسی و مقایسه‌ی تصور از خدا، معنویت و وضعیت هویت در جوانان ۲۴ تا ۳۰ ساله‌ی بهنجار و سوء مصرف‌کننده‌ی مواد مخدر، روان‌گردان و الکل. معاونت پژوهشی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. سال دوازدهم شماره ۱۸، پاییز ۱۳۸۹
- جیمز، ویلیام. (۱۳۷۲). دین و روان (چاپ دوم). مهدی قائنی. تهران، انتشارات آموزش (تاریخ چاپ به زبان اصلی ۱۹۲۹)
- دورکیم، امیل. (۱۳۸۳). صور بنیانی حیات دینی. باقر پرهام. تهران، نشر مرکز (فاقد تاریخ چاپ به زبان اصلی)
- رسول زاده طباطبایی، نصیرزاده و خوشبخت. (۱۳۸۶). بررسی قدرت پیش‌بینی‌کنندگی خصوصیات دموگرافیک و ادراک کودکان دبستانی از ویژگی‌های والدین بر ادراک آنان از مفهوم خدا. مطالعات روان‌شناختی دوره ۳ شماره ۴ دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه الزهرا. زمستان ۱۳۸۶
- رضاپور میرصالح، خباز، صافی، عبدی، یآوری و بهجتی. (۱۳۹۰). بررسی همبستگی جهت‌گیری مذهبی، ابعاد شخصیت و خودکارآمدی با سبک‌های مقابله با استرس در دانشجویان کارورز پرستاری. پژوهش پرستاری دوره ۶ شماره ۲۲ پاییز ۱۳۹۰. ۵۳-۶۴
- رقیبی، مهوش و میناخانی، غلامرضا. (۱۳۹۰). ارتباط مدیریت بدن با تصویر بدنی و خودپنداره. دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی. سال دوازدهم. شماره ۴. زمستان ۱۳۹۰. پیاپی ۴۶.
- سنت کالر، مایکل. (۱۳۸۶). درآمدی بر روابط موضوعی و روانشناسی خود. علیرضا طهماسب و حامدعلی آقایی. تهران، نشر نی (تاریخ چاپ به زبان اصلی ۲۰۰۰)
- سیاسی، علی اکبر. (۱۳۷۱). نظریه‌های شخصیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شاملو، سعید. (۱۳۷۲). روانشناسی شخصیت. تهران: انتشارات رشد.
- شفیق آبادی، عبدالله؛ ولی نوری، ابوالفضل. (۱۳۷۳). رابطه بین احساس بیگانگی و خودپنداری. پژوهش‌های روانشناختی، دوره ۳، شماره ۱ و ۲
- شولتز، دوآن. (۱۳۶۹). روانشناسی کمال. ترجمه گیتی خوشدل. تهران: نشر نو
- شولتز، دوآن. (۱۳۸۱). نظریه‌های شخصیت. یوسف کریمی و دیگران، تهران ارسبارن (تاریخ چاپ به زبان اصلی ۱۹۹۰)

- طاهری، لیلیا. (۱۳۸۴). بررسی علی متغیرهای عملکرد قبلی ریاضی، نگرش خودکارآمدی اضطراب، انگیزش بر عملکرد بعدی ریاضی، پایان نامه ی کارشناسی ارشد دانشگاه چمران اهواز
- فریزر، جیمز جرج. (۱۳۸۳). شاخه ی زرین؛ پژوهشی در جادو و دین. کاظم فیروزمند. تهران، آنگاه تاریخ چاپ به زبان اصلی (۱۹۹۴)
- کلی، مجید. (۱۳۷۵). مقایسه اثرروشهای مشاوره فردی و گروهی با تأکید بر روش مراجع محوری در افزایش خودپنداره دانشجویان پسر، مجرد، رشته های فنی و مهندسی سنین ۱۸ تا ۲۴ دانشگاه شاهرود در سال ۷۴-۷۵. پایان نامه ی کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم تهران
- لاندین، رابرت ویلیام. (۱۳۷۸). نظریه ها و نظام های روان شناسی. یحیی سید محمدی. تهران، ویرایش (تاریخ چاپ به زبان اصلی ۱۹۹۶)
- یونگ، کارل گوستاو. (۱۳۷۰). روانشناسی و دین. محمد حسین سروری. تهران، سخن (فاقد تاریخ چاپ به زبان اصلی)

Barrett, J. L., Richert, R. A. (2003). Inthropomorphism of preparedness? Exploring children's God concept. *Review of Religious Research*, 44 (3), 300 - 312.

Bandura, Albert. (1995). *Self-efficacy in Changing Societies*. CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS. New York

Baumann, Eddie K. (2009). The Essentials of Integration: Developing the Image of God. *Journal of CSE*. Volume 13 Number 4

Deonchy, J, P. (1965). The idea of god: its emergence between 7 and 16 years. In A.Godin (Ed), *from religious experience to a religious attitude* (pp. 97 - 108). Chicago: Loyola: A comparison.

De Roos, S. A., Miedema, S. and Iedema, J. (2004). Influence of Maternal Denomination, God Concepts, and Child-Rearing Practices. on Young Children's God Concepts. *Scientific Study of Religion*, 43 (4), 519 - 535.

De Roos, S. A., Miedema, S. and Iedema, J. (2001). Attachment, working models of self and others, and God concept in kindergarten. *Scientific Study of Religion*, 40 (6), 7 - 18.

De Roos, S. A., Miedema, S. and Iedema, J. (2003). Effects of mothers' and schools' religious denomination on preschool children's God concepts. *Beliefs and Values*, 24 (2), 165 - 181.

Dickie, J. R., Eshleman, A. K., Merasco, D. M., Shepard, A., Vander Wilt, M., & Johnson, M. (1997). Parent - child relationships and children's images of God. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36 (1), 25 - 43.

Freud, S. (1961). *The future of an illusion* (J.Strachey, Trans). New York: Norton. (Original published 1927).

Gattis, Jay Paul.(2001). DEVELOPING A WEB-BASED SCORING PROGRAM FOR THE GOD IMAGE INVENTORY. Presented to the Faculty of the Rosemead School of Psychology. Biola University

Golke. Jill. (1994). IMAGES OF GOD IN ABUSED AND NONABUSED COLLEGE STUDENTS. A Thesis presented to The College of Arts and Sciences Drake University

Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *American journal of sociology*, 50, 112 - 122.

Hertel, B. R. & Donahue, M. J. (1995) Parental influences on God images among children: testing Durkheim's metaphoric parallelism, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, pp. 186 - 199.

Hyde, K. E. (1990). *Religion in Childhood and Adolescence: A comprehensive review of the research* (Birmingham, AL, Religious Education Press).

Kirkpatrick, L. A. (1999). Attachment and religious representation on behavior in J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.) *Handbook of attachment. Theory, research, and clinical application* (Pp. 803 - 822) New York: Guilford press.

Kirkpatrick, L. A. (1994). The role of attachment in religious belief and behavior. *Advance in personal relationships*, 5, 239 - 265.

Kirkpatrick, L. A. (1986). *Empirical Research on images of God: A methodological and conceptual critique*. Paper presented at the annual convention of the society for the scientific study of religion, Savannah, GA.

Kirkpatrick, L. A. and P. R. Shaver. (1992). An attachment-theoretical approach to romantic love and religious belief. *Personality and Social Psychology Bulletin* 18: 266 - 75.

Ladd, K.L., McIntosh, D. N., & Spilka, B. (1998). Children's God concepts: influence of denomination, age, and gender. *psychology of religion*, 8 (1), 49 - 56

Lawrence, R. T. (1997). Measuring the image of God: the God Image Inventory and the God Image Scales. *Journal of Psychology and Theology*, 25, 214-236.

Okozi, Innocent, F. (2010). ATTACHMENT TO GOD: ITS IMPACT ON THE PSYCHOLOGICAL WELLBEING OF PERSONS WITH RELIGIOUS VOCATION. Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy Seton Hall University

Potvin, R. H. (1977). Adolescent God images. *Review of Religious Research* 19: 43 - 53

Roberts, C. W. (1989). Imaging God: Who is created in whose image? *Review of Religious Research*, 30, 375 - 386.

Schreiber, Judith Anne & Kentucky, Lexington. (2009). IMAGE OF GOD EFFECT ON COPING, PSYCHO-SPIRITUAL WELL-BEING AND FEAR OF RECURRENCE IN EARLY BREAST CANCER SURVIVORS. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the College of Nursing at the University of Kentucky

Spilka, B. J., J. Addison, and M. Rosensohn. (1975). Parents, self, and God: A test of competing theories of individual religion relationships. *Review of Religious Research* 16: 154 - 65.

Spilka, B., Hood, J. R. W., Hunsberger, B., And Gorsuch, R. (2003). *The psychology of Religion. Third Edition*. The Guilford press, New York.

Vergote, A. & Tamay, O. A. (Eds.) (1981). *The parental figures and the representation of God: A psychological and cross - cultural study*. The Hague: Mouton.